

UDK 408.92  
izvorni znanstveni rad  
primljen 25. listopada 2000.

Dr. sc. Serafin HRKAĆ  
Pedagoški fakultet i Pravni fakultet u Mostaru

## BERNARDO ZANE: PRINCIP INDIVIDUACIJE

Ovaj rad ćemo razdijeliti na tri dijela. U prvom dijelu ćemo nešto ukratko reći o životu i radu Bernarda Zane, u drugom ćemo nešto reći o principu individuacije općenito, a u trećem ćemo donijeti prijevod Bernardinova teksta "Ispravno mišljenje o principu individuacije".

### a) Život Bernarda Zane

Bernard Zane, splitski nadbiskup (1503.-1514.), filozofski pisac i govornik (Venecija, oko 1450.- Rim, 1517.). Mlečanin iz patricijske obitelji, doktor znanosti i magistar teologije, biskup u Brescii, postavljen za splitskog nadbiskupa dekretom pape Aleksandra VI. protiv odluke splitske komune (koja je golemom većinom bila izglasala Giorgia Bertuccija), Zane je stjecajem prilika postao jedna od najznačajnijih ličnosti splitskoga javnoga života na početku XVI. st. Njegova djelatnost pada u burno razdoblje Cambrayske i Svete lige, promletačkih i protumletačkih oscilacija ugarsko-hrvatske politike, pučkih buna u Hvaru (1510.), Zadru i Šibeniku (1511.), Splitu (1512.) te neprestanih turskih upada koji (unatoč miru uglavljenom između Porte i Mletaka 1502.) pustoše okolinu Splita dopirući često do samih gradskih zidova. Oko Zanea, ličnosti s naglašenim filozofskim i književnim interesom, okuplja se čitav splitski humanistički krug kojemu, osim Tome Nigera, pripadaju Marko Marulić, Franjo Božičević, K. i J. Papalić, J. i F. Martinčić, Nikola i A. Alberti, D. Paskalić, F. Petračić, Š. Selimbrić, T. Hranković. God. 1511. Zane saziva u Splitu dijecezanski sinod i na njemu objavljuje konstitucije kojima je cilj dignuti pali moral svećenstva; u tim konstitucijama, nastavljajući tradiciju splitskih nadbiskupa stranaca, Zane zauzima negativno stajalište prema slavenskom bogoslužju. Na V. lateranskom koncilu Zane je održao impresivan govor u kojem je opisao stradanje pučanstva svoje dijeceze od stalnih turskih upada i nastojao uvjeriti papu i koncilske oce da bi Turci, ako izostane ozbiljna vojna akcija kršćanskih sila, mogli u vrlo kratkom vremenu provaliti i u papinsku državu. Taj Zaneov govor tiskao je Toma Niger zajedno s vlastitim pogovorom-poslanicom upućenom Marku Maruliću. Od Zaneovih filozofskih spisa sačuvao se samo jedan, tiskan 1505. u Veneciji; to je dio opsežnog rada (čija je sudbina nepoznata, a sastojao se od 15 ili više poglavlja) u kome Zane raspravlja, polazeći od tomističkih teza, o trima temeljnim pitanjima skolastičke metafizike: o analogiji bitka, o principu individuacije (pojedinačnosti) i o općim pojmovima.

### b) O principu individuacije općenito

Sve što postoji u realnoj sferi postoji kao numeričko jedinstvo; postoji kao pojedinačno, konkretno biće; postoji kao individuum (individuum - indivisum). Postavlja se pitanje: Koji je formalni razlog individualnog egzistiranja bića? Drukčije formulirano: Koji je princip individuacije? U gnoseološkom i logičkom smislu principi individuacije su tzv. individuirajuće oznake (notae individuantes): forma, figura, locus (mjesto), tempus (vrijeme), stirps (pokoljenje), patria (domovina), nomen (ime). Ali u ontologiji radi se o unutarnjem razlogu individuacije; radi se o ontološkom ili metafizičkom principu individuacije, tj. o pitanju: Koji je unutarnji razlog da je neko pojedinačno biće upravo ovo određeno biće ili zašto se ne može ponoviti, nego samo jedanput biti? Ovako formulirano pitanje može se primijeniti i na Boga, jer je i Bog pojedinačno biće pa mora biti neki unutarnji razlog ili formalni princip njegove individualnosti. A može se postaviti i drugo pitanje: Po čemu je neko pojedinačno biće jedno od mnogo drugih koja zajedno s njim imaju istu narav? Drugim riječima: Odakle dolazi da u istoj vrsti može biti različitih individua? Prema Tomi Akvinskomu, princip je individuacije "materia quantitate signata" (kvantificirana materija). Opće je aristoteličko-skolastičko naučavanje da se sva osjetna bića sastoje iz materije i forme (materia prima i forma substantialis). Materia prima je čista potencija (mogućnost) bez ikakva određenja. I jer je neodređena, ona ne može biti princip individuacije. A ne može biti ni forma jer je forma zajednička svim individuumima iste vrste. Prema tome, po mišljenju Tome Akvinskog i većine skolastičkih filozofa, princip individuacije može biti materia quantitate signata, tj. materija koja prima formu u točno određenim dimenzijama.

Prema sv. Bonaventuri (Ioannes Fidanza), individuacija rezultira iz aktualne povezanosti materije s formom (ex actuali conjunctione materiae cum forma).

Prema Ivanu Duns Skotu, princip individuacije je tzv. haecceitas (ovost). To je posebna realnost (entitas positiva) koja aktualno esenciju individualizira.

Neki filozofi, primjerice Petrus Aureolus, V. Occam, Fr. Suarez, smatraju da ne treba princip individuacije. Svaka realnost, već time što je realnost, jest individualna, dakle po sebi, a ne po nekom principu, koji joj se nadodaje. Tim samim, što ima bitak, ona nužno ima neki određeni bitak, koji isključuje svaki drugi bitak. Dakle, ona je individualna svojim vlastitim bitkom. Svako realno egzistentno biće nužno je individuum. Princip individuacije jest ontološka forma principa identiteta koji kaže da je svaka stvar identična samo samoj sebi. Iz toga slijedi da ne mogu biti dvije supstancije, koje bi bile potpuno identične, jer ne bi onda bile dvije, nego samo jedna. Razlog zašto u istoj vrsti može biti mnoštvo individualnih bića jest u kontingentnosti i konačnoj savršenosti bića.

Problem individuacije nametao se skolastičkim filozofima poradi hilemorfističke teorije, koju su oni zastupali, o sastavu tjelesnih bića. I Toma Akvinski i Bonaventura i Duns Skot učili su da je supstancijalna forma univerzalna, i onda se naravno postavlja pitanje, što tu formu, koja je forma communis za sva bića iste vrste, individualizira? I Toma Akvinski je došao na misao da individualnost ima svoj princip u materiji. Polazeći s iste pretpostavke, da je bitna forma univerzalna, Duns Skot traži princip individuacije

u nekoj posebnoj realnosti, koja se nadodaje formi i koja je onda čini individualnom. Ali ako se pretpostavi da je bitna forma svakoga realno egzistentnog bića po sebi i u sebi individualna, onda je jasno da je realno egzistentno biće po samoj svojoj formi i zato u biti svojoj individuum.

### c) Ispravno mišljenje o principu individuacije

Budući da su već odbačena ona mišljenja koja se manje slažu s istinom, očito je došao čas da iznesemo na srijedu, objasnimo, obrazložimo te obranimo od prigovora i sumnja, po našem sudu, najispravnije mišljenje o principu individuacije. To je pak ono što ga je najprije među Arapima razradio oštroomni Avicena i u petoj knjizi svoje *Metafizike* na više mjesta iznio na vidjelo i raščlanio.

Smatrao je taj glasoviti metafizičar da kao što se dvije vrste istog roda međusobno ponajprije razlikuju vrsnim razlikama i po njima tvore vrsni bitak, tako se dva individua iste vrste međusobno prvotno razlikuju individualnim razlikama te po njima prvotno i tvore individualni ili zasebni bitak.

Ove individualne razlike - budući da nisu imale imena i da se teško poimlju u duhu, tako da se jedva riječima mogu izraziti - Varon, glasoviti čovjek po izobrazbi i rječitosti, kako donosi Svesonac u petoj knjizi *Metafizike*, rasprava peta, glava treća, nazvao je ovostima (hekceitetima, haecceitates); baš vrlo zgodno, jer po njima samima individui su "ovo" (haec) ili jer se zajednička narav - po sebi raširena i rastegnuta - po njima (hekceitetima) suzuje i svodi na ovaj bitak.

Nitko, dakle, ubuduće neka se ne straši naziva "ovost" (hekceitet, haecceitas) ili neka je ne smatra izmišljotinom nekih skolastika, jer potječe od onog vrlo ozbiljnog senatora i vrlo dobrog znalca latinskog jezika.

Ovo mišljenje o temelju zasebnog jedinstva nije bilo novo; naime, čini se da ono također potječe od starih filozofa Plotina i Prokla.

Plotin je, naime, kako navodi isti Svesonac, doznajući razlike kojima se duže razlikuju i numeriraju, ustvrdio da se one razlikuju i numeriraju unutarnjim brojevima. Te pak brojeve mnogi skolastički naučitelji su nazivali načinima ili nutarnjim stupnjevima.

Proklo je te razlike po kojima se individui prvotno razlikuju nazvao grčkom riječju "henades", što bi se latinski reklo, nutarnja svojstva. Među skolastičkim naučiteljima ovo mišljenje je prihvatio oštroomni Naučitelj u drugoj knjizi *Sentencija* tijekom cijele treće distinkcije, a osobito u šestoj kvestiji, i opet u *Kvodlibetima*, kvestija druga, članak drugi. A od novijih ga isto tako brani Petar Fonseka, peta knjiga *Metafizike*, poglavlje šesto, kvestija peta, da ne spominjem druge.

Ovom mišljenju ne bi bilo potrebno dugo tumačenje, jer njegova ispravnost može biti dosta očita iz besmislenosti drugih mišljenja. Ipak, budući da je vrlo suptilno i da sadrži mnogo toga što je vrijedno i potrebno spomenuti, za što lakše smirenje svačijeg shvaćanja, nastojat ćemo ga i utvrditi temeljima i usputnim opaskama osvijetliti te potvrditi vrlo valjanim dokazima.

Prihvatimo dakle najprije, kao najčvršći temelj ovog mišljenja, ono što je već i gore spomenuto, da je, naime, u ovoj raspravi bitno govor o konstituciji individua u

njegovu metafizičkom bitku, ukoliko ga naime svrstavamo u kategoriju, ne brinući se o tome je li on u prirodi već stekao opstojnost ili nije. Kad je to tako, očito je da u svakoj kategoriji, kao što smo i gore zapazili, otkrivamo dvije krajnosti: jedno, o kojemu ništa ne izričemo, a to je najopćenitiji rod; drugo, kojem ništa ne podlažemo, a to je individuum. Najopćenitiji rod jest nešto zajedničko svim vrstama koje pod sobom sadrži i njegovoj se naravi ne protivi da bi se našao u njima ili da do njih siđe; do njih ne može nikako sići osim ako se posredovanjem neke vrsne razlike u neku ruku suzi, te onu najveću općenitost koja pripada rodu na neki način sa sebe skine i odbaci. Supstancija, primjerice, koja je najopćenitiji rod, pod sobom neposredno sadrži dvije vrste: duh i tijelo, te je u odnosu na njih indiferentna i zajednička im, jer je u bilo kojoj od njih možemo naći. Uzmimo sada da se supstancija mora spustiti do jedne od ovih vrsta, recimo, do tijela; to se već neće moći zbiti osim ako posreduje neka vrsna razlika koja bi suzila zajedničku supstanciju te je svela do niže supstancije, a takva je razlika samo tjelesno koje se suprotstavlja netjelesnom. Ako, dakle, supstanciji dodamo tjelesno, tek ćemo tada stvoriti jednu njezinu vrstu, a ta je tijelo; a to se tijelo po ovoj vrsnoj razlici, tj. po tjelesnom, prvotno razlikuje od druge vrste supstancije, a ta je duh. Slično se tijelo, po živo(tno)mu svodi do životinje, a životinja po razumnom do čovjeka; a čovjek se razlikuje od ostalih živih bića razumnošću kao vrsnom razlikom, kao što se i životinja samim tim što je živi bitak te joj to predstavlja vrsnu razliku razlikuje od neživih stvari. A kao što je već životinja nešto zajedničko svim vrstama koje pod sobom sadrži te ništa ne smeta da siđe u sve njih, tako se kaže da je i čovjek nešto zajedničko svim individuima koje pod sobom sadrži te ništa ne priječi da siđe u ovoga ili u onoga, recimo u Petra, Franju, Ivana ili u druge.

A kao što rod nikad ne može sići do neke vrste, osim posredovanjem vrsne razlike, tako se ni vrsta ne može svesti na neki individuum osim posredovanjem individualne razlike. A na obje je strane isti razlog: posve se jednako odnosi vrsta prema individuima kao i rod prema vrstama te i nema druge razlike osim što se rod svodi na svoje vrste poimeničnim razlikama ili barem po nekima od njih (jer ima mnogo vrsnih razlika koje nemaju imena), a vrsta se svodi na individue po bezimenim razlikama; ako bismo pak te htjeli nazvati nekom kovanicom, ne možemo to učiniti a da ne povrijedimo osjetljive uši. Osjetljivim, naime, ušima smetaju imena te vrste, kao sokratstvo, platonstvo, petrovstvo i njima slična kojima izražavamo individualne razlike kao nedokučive (*reconditae*) i skrivene u intimnoj supstanciji individua.

Otud je jasno da materija i forma, premda ih doista nalazimo u individuu, ipak nisu principi koji individuum prvotno konstituiraju u bitku individua; jer ako pogledamo i samu zajedničku narav, primjerice čovjekovu, naći ćemo da na nju jednako spadaju materija i forma kao nutarnji principi. Čovjek se, naime, uzet u cjelini, sastoji od materije i forme promatrane na isti način. Nužno je, dakle, zajedničkoj naravi dodati nešto osim materije i forme po čemu bi ona bila baš ova, po čemu bi se individuum konstituirao i prvotno razlikovao od bilo kojeg drugog već konstituiranog, te zato ono što joj se nadodaje mora biti nešto prvotno i po sebi "ovo" i po svojoj naravi posve nepriopćivo. Da bi, dakle, čovjek sišao u Petra, ne dodaju mu se zasebice materija i forma, budući da smo rekli da se ta dva principa u čovjeku već nalaze. Niti mu se dodaje "ova" materija ili "ova" forma; u individuu bi, naime, bila golema zbrka

ako bi mu se osim zajedničke naravi koju sadrži i koja se sastoji od materije i forme dodavale još i "ova" materija i "ova" forma. Ništa se, dakle, ne može dodati zajedničkoj naravi da bi sišla u individuum osim onoga po čemu ona istom biva "ova" a zatim materija i forma, u njoj sadržane, stječu pojedinačnost. To je nešto do kraja jednostavno te ne može prijeći u drugo ili se rastvoriti, nego je posve nepriopćivo. A to sigurno nije ništa drugo nego ona individualna razlika koju dosta zgodnom riječi zovemo hekceitet. Skot ju je kadšto zvao materijom cjeline, jer se individuum, kao Sokrat, metafizički konstituira materijom cjeline kao i formom cjeline. Forma je cjeline čovječstvo po kojem se Sokrat naziva čovjekom. Materija cjeline jest individualna razlika kao sokratstvo koje se materijom cjeline zove zato što u se prima čovječstvo, otprilike na onaj način na koji materija tijela u se prima formu tijela, kao tijelo dušu. A kao što se individuum fizički gradi od tijela i duše, tako se on, Sokrat, metafizički konstituira od sokratstva i čovječstva. Kao što je, dakle, sokratstvo onaj stupanj, ona stvarnost i ona pozitivna bitnost (da tako kažem) koja Sokrata prvotno konstituira u Sokratovu bitku, tako je sokratstvo ujedno ono po čemu se Sokrat prvotno razlikuje od bilo kojeg drugog već konstituiranog, individua. Ovu individualnu razliku, odnosno princip individuacije, Skot je više puta zvao zadnjom stvarnošću materije i forme, i to ne lakoumno, jer u individuu, kao u Sokratu, nalazimo ne samo materiju i formu nego i "ovu" materiju i "ovu" formu; ta od njih zajedno uzetih i proizlazi ova složena stvarnost. Da sad pogledamo zasebno onu materiju u kojoj nalazimo dvije stvari različite u formalnom pogledu (po formalnim odnosima): jedno je narav materije koja je po sebi priopćiva mnogima te je možemo naći u ovom ili onom individuu, a drugo je individualna razlika koja materiju suzuje na ovaj bitak; iz toga dvoga uzetih skupa biva ova materija. Ova individualna razlika, uostalom, nije nekakva supstancija odvojena od materije, niti nekakav akcidens njoj izvana dodan, već je kao neki njezin stupanj i zadnja stvarnost koja s općom naravi materije tvori ovu materiju. Brojčano je, dakle, ova materija samo jedna stvar, pa ipak u ovoj jednoj stvari nalazimo (da tako kažem) dvije stvarnosti, međusobno različite u formalnom pogledu, jer formalni pogled odnosno pojam jedne nije formalni pogled odnosno pojam druge, a to su, kao što smo rekli, stvarnost opće naravi materije i stvarnost individualne razlike koja opću narav svodi na pojedinačni bitak. A tako je i čovjek, konstituiran iz životinjskog i razumskog, jedna jedina stvar. Ipak u ovoj jednoj stvari drugo je životinjska stvarnost, a drugo razumska stvarnost; razlikuju se, naime, ove stvarnosti međusobno u formalnom pogledu. Zadnja je, dakle, stvarnost materije individualna razlika koja opću narav materije suzuje (svodi) na ovaj bitak, a tom zadnjom stvarnosti jedan se dio materije, koji nalazimo u ovom individuu, prvotno razlikuje od drugog dijela materije, koji nalazimo u drugom individuu. Isto je tako zadnja stvarnost forme individualna razlika koja svodi opću narav forme na ovaj bitak; tako biva da ova materija i ova forma povezane u jedno konstituiraju ovu složenu stvarnost te zato, ako hoćemo tražiti korijen, izvor, odnosno princip individuacije, bez sumnje ga nećemo moći povezati ni s kojom drugom stvari osim sa samom individualnom razlikom koja se zove hekceitet, kao što je već dostatno objašnjano.

Nakon što smo položili glavni temelj te tako dosta pristupačno već objasnili izneseno mišljenje, sada to isto mišljenje dokazujemo s tri Sokratova dokaza. Od Skota

doista rado usvajamo dokaze, jer zbilja nisam našao nikoga tko bi oštroumnije i marljivije obradio ovo pitanje i sagledao intimno jedinstvo pojedinačne naravi.

Evo prvoga dokaza: budući da je jedinstvo, po četvrtoj knjizi *Metafizike*, vlastito svojstvo bića, slijedi da svako jedinstvo nužno prati neko biće (neku bitnost) po sebi. No jedinstvo individua jest jedinstvo naprosto; ono je, naime, u potpunosti nepodijeljenost (individuum) i naprosto jedno. Jedinstvo individua prati, dakle, nužno neku bitnost, ali ne prati bitnost naravi, jer narav, kako smo gore (po)učili, ima po sebi vlastito jedinstvo (koje je) niže od brojčana jedinstva. Ono, dakle, prati neku drugu bitnost, a ta pobliže određuje bitnost naravi te je svodi na pojedinačni bitak. Ova je pak bitnost samo bitnost individualne razlike koja zajedno s vrsnom naravi konstituira individuum, a taj je u potpunosti i jednostavno jedno. Individuum, dakle, prvotno i po sebi, individuom čini individualna razlika.

Drugi dokaz: budući da se sve, što se razlikuje, razlikuje vlastitim razlikama, a i među razlikama postoje razlike, da se ne bi otišlo u beskonačnost u samim razlikama, treba da se konačno razlike svih stvari koje se razlikuju dovedu u odnos s nekim prvotno različitim stvarima na kojima se zaustavljamo te dalje nije dopušteno ići. A individui se iste vrste međusobno razlikuju; njihove, dakle, razlike valja konačno povezati s nekim prvotno različitim stvarima, a te ne mogu biti ni narav koju nalazimo u ovom ili onom individuu, jer se individui iste vrste podudaraju u naravi, niti to mogu biti materija i forma ili neki drugi akcidenti, jer sve ove stvari očito nisu prvotno različite, nego su sukladne u vrsnoj naravi. A koje su god stvari prvotno različite ne podudaraju se ama baš ni u čemu, kao što je očito iz petog poglavlja *Metafizike* - "o istom i različitom". Prema tome ovo dvoje prvotno različitih, po kojima se razlikuju dva individua iste vrste, bit će dvije individualne razlike. Dokazujemo ovaj izvod: U metafizički konstituiranu individuu ne nalazimo ništa drugo osim opće naravi, a ta je vrsna, i onoga što nju svodi na pojedinačni bitak, a to nije ništa drugo nego individualna razlika. Stoga dvije individualne razlike kao na pr. sokratstvo i platonstvo, zovemo prvotno različitim, jer ne mogu biti sukladne ni u najužoj vrsti, ni u podređenom rodu, ni u najopćenitijem rodu pa, kako kažu, kviditativno (štostveno) čak ni u bitku, budući da bitak dvjema individualnim razlikama ne pripisujemo izravno (in quid) nego samo u prenesenu smislu (per modum denominationis). Dvije se, dakle, individualne razlike podudaraju u bitku na takav način na koji se dva bijela drveta podudaraju u bjelini. Bjelina se, naime, dva drveta ne izriče izravno nego u prenesenom smislu; tako se ni bitak o dvjema individualnim razlikama ne izriče izravno već samo u prenesenom smislu.

Treći dokaz: kao što se narav roda odnosi prema vrsnoj razlici, tako se i vrsna narav odnosi prema individualnoj razlici. A načelo koje svodi narav roda na vrsno jedinstvo jest vrsna razlika; prema tome je i načelo koje svodi vrsnu narav na individualno jedinstvo individualna razlika. Niži iskaz (premisa) je očigledan. A viši ovako razjašnjavamo: Makar se ponešto i razlikovale vrsna i individualna razlika, više je ipak onoga u čemu se podudaraju i imaju znatnu sličnost. Na prvom mjestu sukladne su u ovome: kao što se protivi bitnosti od koje se uzima vrsna razlika podijeliti se u više toga što bi se razlikovalo vrstom te se zbog nje ne može u više istovjetnih stvarnosti, tj. vrsta, podijeliti ono što ona i konstituira, a to je upravo vrsta, tako se i bitnosti od

koje se uzima individualna razlika protivi podijeliti se u više subjektivnih dijelova, te se zbog nje ne može u više istovjetnih stvarnosti, tj. individua, podijeliti ono što ona (i) konstituira, a to je (naime) individuum. Drugo, sukladne su u ovome: Kao što stvarnost od koje se uzima vrsta razlika ima smisao aktuiranja, ukoliko pobliže određuje i suzuje (onu) stvarnost od koje se uzima rod, tako stvarnost od koje se uzima individualna razlika ima smisao aktuiranja ukoliko pobliže određuje i suzuje onu stvarnost od koje se uzima vrsta. Treće, slažu se u ovome: kao što je ona bitnost od koje se uzima vrsta razlika prvotno različita od druge bitnosti toga roda, jer naime ima posve jednostavni pojam te taj ne može prijeći u druge pojmove, tako je bitnost od koje se uzima individualna razlika prvotno različita od druge bitnosti istoga roda, jer i ova ima posve jednostavni pojam iz kojega se ne mogu izvesti drugi pojmovi. Kao što, dakle, vrsta razlika, koja je nešto pozitivno, prvotno i po sebi konstituira vrstu, te se neka vrsta već konstituirana po njoj prvotno razlikuje od druge, tako individualna razlika prvotno i po sebi sačinjava individuum te se po istoj jedan već izgrađeni individuum prvotno razdvaja od drugoga.

Odbacuju se tomistički odgovori na Skotove argumente:

Premda su ovi Skotovi dokazi veoma čvrsti i oštromni, ipak nije u tomističkoj obitelji uzmanjkalo onih koji su ih pokušali opovrgnuti. Stoga, da ovo mišljenje o načelu individuacije, već obrazloženo i objašnjeno, ne bi bilo ugroženo, moramo u ovom poglavlju pogledati koliko snagu imaju njihovi protudokazi.

Prvom, dakle, dokazu Kajetan, Javelus i tomisti svi redom niječu nižu premisu (iskaz); kažu, naime, da je brojčano jedinstvo vlastito određenje koje prati količinom obilježenu materiju, a ne hekceitet, kao što je Skot smatrao. Ovaj prigovor (odgovor) ne treba ni pobijati; gore je, naime, tomističko mišljenje o obilježenoj materiji vrlo iscrpno pobijeno. Ondje je dokazano da materija obilježena količinom prati individuum, konstituiran ne samo metafizički već i fizički. Individuum se, naime, tvori iz materije i supstancijalne forme, a količina napose omeđena i određena kao i svaki akcidents prati u materiji supstancijalnu formu. Nije, dakle, količinom obilježena materija takva bitnost koja bi, dodata općoj naravi, nju svela na pojedinačni bitak, već je takva bitnost, kao što smo gore već poučili, neki unutarnji stupanj vrsne naravi koji se zove hekceitet, te se njim samim postavlja (dostatan) odgovarajući nosilac ovog određenja, tj. brojčano jedinstvo.

Na drugi dokaz odgovaraju da se dva individua brojčano razlikuju svojim količinama kao prvim načelima razlike; količine pak da se razlikuju svojim položajima, ukoliko položaj znači raspored dijelova u cjelini; položaji pak da se razlikuju rasporedima dijelova i konačno da se rasporedi razlikuju po sebi samima, budući da raspored ima značenje razlike, te se tu ima stati. Ako brižljivo razmotrimo ovakav odgovor i pravo odvagamo njegovu snagu, ne ćemo iz njega izvući baš ništa drugo osim da su dva individua iste vrste međusobno prvotno različita po rasporedima; a neka drugi prosude je li to istina. Prvi se, naime, korijen razlike između dva individua mora uzeti od onih stvari koje su prvotno različite, jer se, kako je rečeno u dokazu, sve razlike različitih stvari konačno moraju svesti na nešto što je prvotno različito. A po tomistima su prvotno različiti rasporedi, jer se razlikuju po sebi samima; dakle, individui se razlikuju po rasporedima. Besmisleno je, međutim, da su rasporedi prvotno različiti te da se

razlikuju po sebi samima. Prvotno se, naime, kao što stoji u četvrtoj knjizi *Metafizike* na gore spomenutom mjestu, različitim zovu one stvari koje se ni u čemu kviditativno ne poklapaju. Rasporedi pak dijelova koji nisu ništa drugo nego neki omjeri (proporcije) poklapaju se u rodu, jer ih se stavlja u rod odnosa; nisu, dakle, prvotno različiti. Budući, pak, da je dokazano da su dvije individualne razlike, tj. dva hekceiteta prvotno različite te se ne poklapaju kviditativno ni u jednom rodu, pa čak ni u bitku, slijedi da korijen i izvor razlike kojom se jedan individuum razlikuje od drugoga treba od njih uzeti. Dva se opet individua iste vrste po naravi prije međusobno razlikuju vlastitom supstancijom nego nekim akcicensom; količina, dakle, budući akcicens, ne može biti načelo po kojem se dva individua prvotno i poglavito međusobno razlikuju, jer supstancijalna razlika prethodi akcidentalnoj.

Na treći dokaz odgovaraju da on uključuje pogrešku traženja načela (*petitio principii*), jer tvrdi ono što bi trebalo dokazati, tj. da postoji ova individualna razlika kojom se dva individua međusobno razlikuju. Mislim da ne postoji nitko tko bi mogao nijekati da se dva individua međusobno razlikuju individualnom razlikom: jer ako se dva roda međusobno razlikuju rodnom razlikom, a dvije vrste vrsnom razlikom, bez sumnje slijedi da se dva individua međusobno razlikuju individualnom razlikom. Nietzsche, dakle, sumnja s obzirom na temelj od kojega se uzima individualna razlika, a budući da je Skot već dokazao da to ne mogu biti negacija ni egzistencija, ni količina, niti drugi akcicensi pa ni materija ni forma, na kraju je zaključio da je to nešto pozitivno, unutarnje, što vrsnu narav svodi na pojedinačni bitak. A kao što ono što rodnu narav suzuje na vrsni bitak zovemo vrsnom razlikom, tako se Skotu svidjelo nazvati individualnom razlikom ono što vrsnu narav svodi na individualni bitak. Skotovi su, dakle, doneseni razlozi i te kako valjani i jasno dokazuju ono što se tražilo.

### **Prigovori kardinala Kajetana protiv Skotova mišljenja o načelu individuacije**

Doista, mišljenje bilo Avicene bilo Skota ili bilo kojega drugog autora koje tvrdi da je hekceitet načelo individuacije za me je uvijek tako razložno da mi nikad nikakav napor ne bi bio tako velik, a da ga ne bih rado poduzeo kako bismo svi lakše uvidjeli istinitost toga. Stoga, budući da ga je mnogo novih filozofa napalo različitim prigovorima, smatrao sam vrijednim da im se svima ili barem glavnijima od njih pojedinačno suprotstavim u svrhu potpunijeg učenja. Počet ću, dakle, od prigovora slavnog Kajetana koji u svojim vrlo učenim komentarima o bitku i biti u trećem članku pete kvestije osim važnih Aristotelovih mjesta, koja smo i mi gore u potvrdu mišljenja sv. Tome donijeli i riješili, osobito s tri razloga, i to vrlo suptilna, napada Skotovo mišljenje.

Prvi od tih jest ovakav: Svaki pojedinačni akt zahtijeva da mu prethodi pojedinačna potencija koju dovodi u akt, kao što svaka pojedinačna forma iziskuje da joj prethodi pojedinačna materija, kako se izvodi iz druge knjige Aristotelove *Fizike*, tekst 38. A hekceitet je pojedinačni akt i po samom Skotu; prema tome, iziskuje da mu prethodi pojedinačna potencija koju prevodi u akt. A ta potencija jest narav, odnosno nalazi se u naravi individua; narav individua je, dakle, pojedinačna prije dolaska hekceiteta te tako hekceitet nije načelo individuacije.

Drugi razlog: i po samom Skotu kaže se da su po sebi prvotno različite one realnosti koje su principi individuacije. Hekceiteti Sokrata i Platona nisu takvi; ne mogu, dakle, biti principi individuacije. Obrazlaže niži iskaz: ono, naime, što se više poklapa s jednim nego s drugim nije prvotno različito od onoga s čime se više podudara, a Platonov hekceitet više se poklapa sa Sokratovim hekceitetom nego s hekceitetom bjeline; dakle, Platonovi i Sokratovi hekceiteti nisu prvotno različite realnosti. Viši iskaz prosilogizma vidljiv je iz izraza: ono, naime, što je prvotno različito od drugoga, s tim se ni na koji način ne poklapa. A niži iskaz Kajetan dvostruko obrazlaže. Prvo, jer se Sokratovi i Platonovi hekceiteti poklapaju u vrsti, a hekceiteti Sokrata i bjeline razlikuju se u rodu. Drugo, jer se kaže da se više poklapaju one realnosti koje su više slične, a više su slične one koje se lakše daju usporediti. A Sokratovi pak i Platonovi hekceiteti daju se lakše usporediti nego hekceiteti Sokrata i bjeline, kao što su općenito stvari iste kategorije lakše usporedive nego stvari različitih kategorija; dakle, Sokratovi i Platonovi hekceiteti nisu prvotno različiti.

Treći razlog: ono što pripada jednom a ne slaže se s drugim individuum iste vrste, nužno iziskuje njihovu prethodnu distinkciju, a individualno svojstvo, kao primjerice sokratstvo, pripada Sokratu, a ne slaže se s Platonom koji je individuum iste vrste. Prema tome, individualna vlastitost nužno iziskuje prethodnu distinkciju Sokrata od Platona te tako individualno svojstvo nije ono po čemu se Sokrat razlikuje od Platona. Prema Skotu to je krivo zaključivanje; umovanje je ispravno. Prema tome, neispravna je neka od premisa, a obadvije su njegove; i to viša iz druge kvestije *Quodlibeta*, a niža je sami onaj zaključak koji Kajetan napada. Skot, dakle, pobija sam sebe. Tako Kajetan.

Razrješivanje Kajetanovih prigovora:

Ovi su Kajetanovi prigovori doista vrlo oštroumni; ipak, ima rješenja kojima ih lako možemo otkloniti.

Protiv prvoga, do kojega tomisti mnogo drže te smatraju da je to vrlo moćan dokaz protiv Skotova mišljenja, valja odgovoriti da taj prigovor, ako ima štogod snage, Skotovo mišljenje ne ugrožava više nego i mišljenja svih drugih o principu individuacije te stoga veleučeni i slavni čovjek sam sebe probada i ubija vlastitom strijelom. Bilo da se, naime, kao načelo individuacije postavi količina, bilo forma, bilo količinom obilježena materija, bilo što mu drago drugo, sve se to zove pojedinačnim aktom; ako, dakle, po Kajetanu svaki pojedinačni akt traži da mu prethodi pojedinačna potencija, nužno slijedi da obilježena materija koju on sam zove pojedinačnim aktom i načelom individuacije iziskuje da joj prethodi pojedinačna narav, odnosno potencija. Prema tome će narav biti pojedinačna prije nego što bude konstituirana obilježenom materijom. Uostalom, svatko vidi da je onaj viši iskaz posve neispravan, ili da u sebi uključuje prikrivenu dvoznačnost. Rečeni je iskaz doista kriv; jer ako pojedinačni akt iziskuje da mu prethodi pojedinačna potencija, iz istog razloga vrsni bi akt iziskivao da mu prethodi vrsna potencija te tako vrsna razlika koja pridolazi rodu ne bi imala moć svoditi ga na vrsni bitak, već bi ga našla već konstituirana u vrsnom bitku, a to se ipak odbacuje po općem suglasju sviju. Kao što, dakle, vrsni akt, tj. vrsna razlika, iziskuje da mu prethodi ne baš potencija, odnosno vrsna narav nego otvorenost neke naravi za vrsni bitak, tako i pojedinačni akt, odnosno diferencija, iziskuje da mu prethodi ne baš pojedinačna

potencija već potencijalnost neke naravi za pojedinačni bitak. Vrsna, naime, narav, koja je po sebi opća, posjeduje potenciju, odnosno prikladnost, da posredovanjem neke individualne diferencije bude svedena na pojedinačni bitak te, barem u nekom pogledu, tako reći, postane pojedinačna. Budući pak da se ova Kajetanova tvrdnja oslanja na Aristotelov autoritet kao na temelj iz druge knjige *Fizike* (tekst 38), valja nam osvijetliti to mjesto da bismo potpunije odgovorili na ovaj prigovor. U Aristotelovoj raspravi o uzrocima na onom mjestu među tri teorema, koja baš u tom tekstu donosi, kao glavni nalazimo ovaj: kao što, naime, treba naći opći uzrok općemu učinku, tako treba naći pojedinačni uzrok pojedinačnom učinku. Tako je kipar uzrok kipa a ovaj kipar uzrok ovoga kipa. Kajetan pak uzima ovo mjesto kao povod da ovako zaključuje: kao što opća forma iziskuje kao pretpostavku opću materiju da bi je prevela u akt odnosno aktuirala, da se poslužimo njegovim riječima, tako pojedinačna forma zahtijeva da joj prethodi pojedinačna materija te je, budući da je forma akt, a materija potencija, iznosi ovakvu općenitu tvrdnju: svaki pojedinačni akt iziskuje da mu prethodi pojedinačna potencija koju će aktuirati. Ovo je umovanje doista vrlo bistro i dostojno Kajetana, ali nam je slaba zapreka. Opća forma stvarno iziskuje da joj prethodi opća materija koju će aktuirati, ali treba uvažiti da aktuiranje opće materije općom formom ne znači da forma materiji daje općenitost, već ona usavršuje materiju te opću složenu stvarnost apstraktno i u neku ruku metafizički konstituira. U istom smislu pojedinačna forma iziskuje da joj prethodi pojedinačna materija koju će aktuirati, ali aktuirati je ne znači dati joj pojedinačnost, jer onaj dio materije koji pojedinačna forma iziskuje pojedinačan je kao prethodni već prije dolaska te forme; to zapravo znači usavršiti je i pobliže odrediti tako da se od njih dvoga skupa uzetih fizički konstituira pojedinačna složena stvarnost. Kada, međutim, Kajetan stvara ovaj opći sud, "svaki pojedinačni akt iziskuje da mu prethodi pojedinačna potencija koju će aktuirati", treba dopustiti da je taj sud istinit, ako je aktuirati isto što i dati formu, ali tu akt može značiti samo formu, odnosno može doći u ulozu forme, kako bismo rekli jezikom logičara. Mi smo, međutim, već dopustili da pojedinačna forma iziskuje da joj prethodi pojedinačna materija kojoj će dati formu, usavršiti je i pobliže odrediti. Ako pak aktuirati znači i nešto drugo osim dati formu, kao što u našem predmetu znači, onda taj sud moramo svakako nijekati. Međutim, individualna razlika koja se zove pojedinačnim aktom, baš u tom smislu što ima moć pobliže odrediti opću narav i svesti je na pojedinačni bitak, ne iziskuje da joj prethodi narav odnosno pojedinačna potencija koju bi usavršavala; jer se sva moć usavršavanja individualne razlike i sastoji u tome da opću narav svede na pojedinačni bitak te je učini pojedinačnom. Ovaj pojedinačni akt, prema tome, ne mora zahtijevati da mu prethodi pojedinačna potencija koju bi aktuirao, nego mu je dosta iziskivati da mu prethodi potencija ili prikladnost u vrsnoj naravi po kojoj se ona može suziti i svesti na pojedinačni bitak.

Drugom se prigovoru niječe niži iskaz. Obrazloženju opet treba nijekati niži iskaz. Na prvo obrazloženje treba odgovoriti da se Sokratovi i Platonovi hekceiteti mogu dvostruko promatrati. Prvo po sebi i prema njihovoj naravi, te se tako ne poklapaju kviditativno ni u vrsti ni u rodu pa čak ni u bitku, kako smo rekli, već su prvotno različiti po sebi samima. Zatim po odnosu kakav imaju prema individuima koje konstituira, te tako kao što se Sokrat i Platon poklapaju u vrsti kaže se da se i individualne razlike, u

njima uključene, poklapaju u vrsti. Ovim istim odgovorom razrješuje se i drugo obrazloženje; niti su, naime, Sokratovi i Platonovi hekceiteti slični, ni usporedivi, niti su jedne kategorije, jer kad bi ih obuhvaćao neki rod, nužno bi se razlikovali nekim razlikama te bi se tako otišlo u beskonačnost u razlikama. Oni su, dakle, izvan kategorija te samo primaju naziv odnosno naslov (denominationem) bitka.

Kod trećega valja razlikovati viši iskaz: ono, naime, što pripada jednom individuu neke vrste a nije u skladu s drugim, ili tvrdi da je individuum kojemu pripada već konstituiran, ili ga ono tim istim što mu pripada konstituira. Ako tvrdi da je individuum već konstituiran, istina je da ono traži prethodnu distinkciju individua; a ako ne tvrdi, onda ne iziskuje prethodnu distinkciju. Ali kakav je princip što u individualnom bitku konstituira onaj individuum kojem pripada, takav je i princip kojim se već konstituirani individuum razlikuje od svakoga drugog individua. I ovaj bi se Kajetanov prigovor mogao u pogledu vrsta okrenuti protiv njega; ono što pripada jednoj vrsti, a ne slaže se s drugom, iziskuje i njihovu prethodnu distinkciju: razumnost pripada čovjeku, a ne pripada magarcu; prema tome iziskuje njihovu prethodnu distinkciju: racionalno(st), dakle, ne će biti ono po čemu se čovjek prvotno razlikuje od magarca.

#### Summary

### Bernardo Zane: The Right Opinion on the Principle of Individuation

The paper has three parts: The first part presents, in short, the biobibliography of Bernardo Zane; the second part presents, also in short, the problem of the individuation principle in the history of philosophy; and the third brings a translation from Latin into the Croatian language of Zane's text: The Right Opinion on the Principle of Individuation.

#### Bibliografija

##### a) Izvori:

B. Zane, *Tres metaphysicae quaestiones: de entis analogia, de individuationis principio, de universalibus*, Venecija 1505.;

Isti, *Oratio reverendissimi d. archiepiscopi Spalatensis habita in prima sessione lateranensis concilii*, Rim 1512.

##### b) Literatura:

D. Farlati, *Illyricum sacrum III*, Venecija 1765, 422-433;

N. Žic, "Govor splitskog nadbiskupa Bernarda Zane u lateranskom koncilu dne 10. svibnja 1512. god." u *Obzor* 1934, br. 89-94;

G. Novak, *Povijest Splita III*, Split 1961., 43-46 i 345-346;

K. Krstić, "Zane, Bernardo" u *Enciklopedija Jugoslavije VIII*, Zagreb 1971, 601-602.